

ТЕХНИКА НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКОГ РАДА - УСПЕШАН UPDATE

(Марија Клеут, *Научно дело од истраживања до штампе: техника научноистраживачког рада*, Академска књига, Нови Сад, 2008)

Генерације студената, младих научника и стручњака хуманистичких наука основна знања о техници научноистраживачког рада стицале су из приручника др Мидхада Шамића *Како настаје научно дјело*, први пут објављеног давне 1968. године.¹ Та књига добрим својим делом до данас није изгубила на вредности и значају и још увек је у употреби. Међутим, захваљујући променама које је донео и непрестано доноси научни и технолошки развој људског друштва, мења се и усавршава и сама техника научноистраживачког рада. Многи поступци који су некада чинили основу научног рада и истраживања, без којих се ти процеси нису могли замислити, данас су превазиђени, односно, пронађени су савршенији – економичнији и ефикаснији начини за њихово обављање. Савремена информационо-комуникациона технологија која обезбеђује велику доступност информација, њихово лако преношење, складиштење, сортирање и обраду, умногоме је променила ток научног истраживања у техничком смислу, док је сама природа, тј. суштина истраживачког процеса остала неизмењена. Управо захваљујући томе, општи принципи описани у Шамићевој књизи и данас важе, али се показала потреба за новим приручником који би узео у обзир промене до којих је у међувремену дошло и које су се одразиле на технику научног рада. Тог посла – израде новог приручника – прихватила се проф. др Марија Клеут². Посебно је важно да она притом није понављала оно што је код Шамића и других аутора обрађено и још увек употребљиво, већ је то узела као познату, подраумевајућу основу која омогућава да се оде корак даље, да се нова сазнања које је време донело ажурирају³ и пруже на увид и коришћење онима којима су потребни.

¹ Др Мидхад Шамић, *Како настаје научно дјело: увођење у методологију и технику научноистраживачког рада – општи принципи*, Сарајево: Завод за издавање уџбеника, 1968. Године 2003. појавило се девето издање ове књиге.

² Марија Клеут (1943, Београд), студирала на Филозофском факултету у Новом Саду и Филолошком факултету у Београду, где је дипломирала (1966) и магистрирала (1973). Докторирала у Новом Саду одбраном дисертације *Иван Сењанин у српскохрватским народним песмама* (1986). Библиографија Марије Клеут садржи 164 јединице, углавном из области народне књижевности и српске књижевности 18. и 19. века. На Филозофском факултету у Новом Саду ради од 1973. године.

³ Енг. update (~'дејт) – 1. ажурирати; 2. ново издање софтверског производа (Видети: Младен Вратоњић, *Енглеско-српски речник савремених телекомуникација и Интернета*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002, стр. 170).

Приручник Марије Клеут намењен је, како у рецензији стоји, „свима онима који своја знања и открића треба да презентују у научно прихватљивом облику (студентима, постдипломцима, докторантима, а одавно и полазницима мастерских студија)”.⁴ Садржи осам поглавља, која својим садржајем прате пут настанка научног дела – од истраживања до штампе, како у наслову књиге и стоји.⁵

Указујући, у уводу, на сложеност и потешкоће извођења општих и посебних дефиниција науке и њених циљева, ауторка ипак издваја одређене карактеристике које се сматрају „конститутивним принципима” научног сазнања/истраживања, као и писаних стручних радова – објективност, прецизност, поузданост, опшност, систематичност, критичност, а у фусноти додаје и „језик и стил примерени теми”. (9) Сврха познавања технике научног рада је да омогући да наведене особине буду испољене у самом научноистраживачком раду, за који се, како ауторка напомиње, у новије време и код нас све више (под утицајем енглеског језика) употребљава термин *академско писање*. Она прецизира да израз *техника научноистраживачког рада* користи у значењу „скуп поступака и знања о њима који доприносе сврсисходнијем и економичнијем истраживању, а затим и одређеном стандардизованом изгледу рукописа (текста припремљеног за штампу)”. (10) Указује, такође, на недостатак приручника из ове области, што је „последница запостављености” ове помоћне а важне научне дисциплине, као и на преплитање методологије и технике научног рада у постојећим приручницима, што донекле отежава њихову употребу.

Након увода следи поглавље о избору и формулисању теме рада. Ту је, између осталог, указано на предуслове доброг избора теме, као што су поуздан и свестранији увид у област која се жели истраживати и познавање постојеће литературе о потенцијалном предмету истраживања.⁶ Ауторка истиче а потом и образлаже карактеристике добро изабране теме – њену релевантност, подесност за научну обраду, прилагођеност способностима кандидата и могућностима истраживања. Напомиње да је код насловљавања рада, тј. формулације теме важно имати у виду чињеницу да управо од наслова „почиње комуникација са претпостављеним читаоцима, односно корисницима научног истраживања”, те да се на основу њега „сачињавају предметни ката-

⁴ Из рецензије др Горане Раичевић.

⁵ Називи поглавља су: „Техника научног рада: сврха, проблеми”; „Избор и формулисање теме рада”; „Прикупљање грађе и трагање за документацијом”; „Писање рада”; „Документарна подлога писаног рада”; „Стил академских и научних радова”; „Лекторски и коректорски послови”; „Техничка обрада рукописа”.

⁶ Марија Клеут саветује: „То што се некое у неком тренутку може учинити да је тема ‘занимљива’ или да је ‘воли’, или да му се ‘допада’ може да буде добар подстицај, али уколико он није праћен и адекватном проценом других околности, води право у ћорскокак.” (14)

лози, тематске библиографије, различити индекси и базе података, [...] улази се у научни информациони систем.” (20) Зато је важно да наслов рада буде добро изабран.

Најобимније поглавље књиге, „Прикупљање грађе и трагање за документацијом”, састоји се од десет целина у којима су теоријски и практично обрађени моменти и елементи важни у процесу настајања научног дела.⁷ Следи њихов сумарни преглед.

Грађа („и предмет истраживања и све друго што може да помогне у тумачењу одабране теме”, 22) потребна за писање неког рада подељена је, као и код Шамића, на три основне врсте – библиографске, документарне и методолошке белешке, од којих је, потом, свака детаљно и прилично прегледно обрађена. Посебно је наглашена потреба да се јасно одреди и дефинише тј. термилошки обележи предмет истраживања.

Научноистраживачки извори грађе обично се деле на примарне и секундарне, мада се у сваком истраживању између њих успоставља специфичан однос. Од посебног је значаја, напомиње Ма-рија Клеут, да се увек „прегледно и јасно [...] у раду морају предочити и примарни и секундарни извори, да би научни резултати били проверљиви.” (24) Кратак осврт на терцијарне изворе, тј. „обавештења из треће руке”, садржи и упозорење на повећани опрез приликом њиховог коришћења, с обзиром на то да ови извори нису подложни провери у мери и на начин на који су то примарни и секундарни.

У одељку о библиографији дефинисане су радна и коначна библиографија. Иако се може учинити да је данас, у доба лако и континуирано доступних информација (захваљујући употреби рачунара и Интернета), састављање сопствене библиографије секундарних извора излишан поступак, ауторка га ипак (и с правом) препоручује. Покушај систематизације извора за састављање овакве библиографије резултирао је њиховим глобалним разврставањем у шест група: публиковане библиографије, општи приручници, каталози библиотека, архива и других институција културе, каталози аудио-визуелних средстава масовне комуникације (радио, телевизија), електронске базе података и лична обавештења. Потом је о свакој од ових група речено основно.

Посебно је истакнут значај библиотеке за сваку врсту научноистраживачког рада и, као најсавременија погодност, могућност приступа каталозима двеју наших националних библиотека (Народне библиотеке Србије у Београду и Библиотеке Матице српске у Новом

⁷ Обрађене су следеће (под)теме: 'Приступ'; 'Библиографија'; 'Библиографија секундарних извора'; 'Радна библиографија'; 'Библиографски елементи'; 'Библиографске јединице'; 'Попис примарних извора'; 'Процена валидности извора'; 'Исписи из примарних и секундарних извора – ексерпција грађе'; 'Методолошке белешке'.

Саду) и каталозима готово свих високошколских библиотека путем Интернета. Читаоци су информисани о Виртуелној библиотеци Србије, пројекту „којим се гради систем узајамне каталогизације са централним електронским каталогом и мрежом библиотека у Србији [...]”, као и о пројекту „дигитализације рукописа, књига и периодичних публикација, који отвара досад неслућене могућности у коришћењу рукописа, старих и ретких публикација из удобности сопствене куће.” (33) Наведене су и адресе сајтова најважнијих библиотека.

Указујући, између осталог, на различите технике исписивања радне библиографије у зависности од тога да ли се ради на стари начин, исписивањем руком, или на нови – коришћењем персоналног рачунара, ауторка предност новог начина види у економичности, у лакшем допуњавању и исправљању које омогућава рад на рачунару. Корисник приручника упозорен је и на увек присутну опасност од губљења прикупљених података.

Укратко, у тезама, наведена су и нека правила у раду са фишама (првенствено намењена онима који не одустају од „старог начина”), тј. дате су сведене сугестије за израду лисне радне библиографије, што је добро, с обзиром на то да је део који се односи на фише у помињаном приручнику Мидхада Шамића прилично детаљан. У вези са радном библиографијом ауторка наглашава да увек треба имати у виду две предности које та библиографија мора да обезбеди: могућност да се библиографске јединице класификују на различите начине, у различитим приликама, и могућност да се списак литературе непрестано допуњава. (40)

Кратак одељак велике практичне вредности је онај о библиографским елементима. У њему је истакнуто да библиографија као средство научне комуникације мора бити састављена на основу поузданих критеријума, снабдевена подацима који су стандардизовани, односно да је потребно поштовати правила о томе који подаци сачињавају библиографску јединицу. Постоји, наиме, *минимум елемената* које библиографска јединица треба да садржи и испоштовати то правило значи „навести све податке који ће омогућити другима да нађу исту библиографску јединицу на коју се аутор позива.” За научну монографију то би били следећи подаци: „име (или иницијал) и презиме аутора, назив дела, издавач, место и година издања, (евентуално број страница).” (41) Кад је у питању рад публикован у периодичној публикацији минимум библиографских елемената подразумевао би још и број књиге и/или свеске у којој је рад објављен и странице на којима се налази. Почетници у научном раду овде ће наћи још једну корисну напомену: да се библиографски подаци наводе према насловној страници књиге, према СІР-у (Cataloguing in publication) и према *impressum*-у (обавезни подаци о издавачу, штампарији, уреднику и

другим сарадницима, налазе се на почетку или на крају публикације). (41)

Следи потом одељак који доноси велики број примера (око педесет) различитих могућих комбинација елемената библиографских јединица приликом њиховог навођења у коначној библиографији, са кратким коментарима који их, појединачно, описују, и објашњавају ситуације у којима су, као такве, примењене (нпр. библиографска јединица са смањеним бројем елемената али довољним за „идентификацију књиге”, уз навођење или без навођења имена издавача, преводиоца, података о издању/издањима публикације; транскрибовано или не; варијанте навођења издања са већим бројем аутора, навођења радова из зборника са насловима исписаним курзивом или стављеним под наводнике и полунаводнике, начини на које се дугачки наслови скраћују, начини цитирања рада публикованог у часопису, начини библиографског пописа и цитирања рукописа или рада у коме је рукопис објављен, књига на страном језику, неприступачних/недоступних радова из којих се ставови познају преко туђих интерпретација и цитата, одбрањених докторских и магистарских теза, текстова објављених онлајн /on-line/, на CD-ROM-у, радио и ТВ емисија са веб сајта, филмова). Приметан је прилично толерантан став према начину навођења библиографских података унутар библиографске јединице, што резултира извесном шароликошћу, тј. изостанком строго утврђених ортографских правила.⁸ Оно на чему се ипак инсистира јесте *доследност* у изабраном начину навођења. Значи, могуће су различите варијанте, али када се одредимо за једну треба се тог избора доследено придржавати и изабрану варијанту навођења примењивати у целом раду.

Уколико се одређена тема истражује не на основу примарне и секундарне литературе већ на основу материјалних (предметних) или усмених (традицијских) извора, потребно је, такође, те изворе прегледно и јасно предочити, јер све што је било истраживано требало би да буде доступно и проверљиво читаоцима и/или оцењивачима рада (нпр. ношње, споменици, протоколи експерименталних истраживања; рад заснован на усменим изворима које је сам аутор прикупио мора да садржи транскрипцију звучног записа у писани и сл.) (58).

Ауторка указује на потребу процене валидности примарних и секундарних извора пре приступања изради радне библиографије или макар пре почетка исписивања грађе. Процена употребљивости неке публикације врши се на основу прегледа који укључује процену кред-

⁸ Код почетника у писању научних радова ово може да изазове извесну конфузију, која се превазилази једино применом датих правила у конкретној стваралачкој ситуацији, тј. писањем и навођењем библиографских података за употребљене изворе.

ибилитета аутора текста, садржаја књиге, наслова поглавља и регистра појмова, године издања, издавача или институције која га-рантује квалитет публикације, врсте (типа) публикације. Наведене су и укратко описане (са становишта применљивости у научним и ака-демским радовима) неке врсте писаних извора и издања: рукопис (аутограф), прво издање неког дела, фототипско издање, дипломатичко издање, критичко издање, целокупна (сабрана или одабрана) дела, популарна издања, школска издања и уџбеници, изворник, превод.

За исписе (ексцерпцију) грађе Марија Клеут препоручује употребу фиша (о чему је, као што је већ помињано, својевремено детаљно писао Мидхат Шамић), при чему се за сваку одредницу, термин, име, дело саветује употреба посебне фише. То омогућава пре-гледност грађе, допуњавање и организовање исписа према различитим критеријумима. Почетницима се посебно препоручује „да исписују савесно и стрпљиво важне идеје и факта из секундарне литературе”. (71) Управо у вези с фишама приметна је извесна недоследност и колебање ауторке у избору између новог и старог начина прикупљања грађе. Иако на више места у књизи указује на предности коришћења рачунара, она баш у делу где је употреба рачунара најкориснија – у прављењу исписа из примарне и секундарне литературе, од њега на одређени начин одустаје и враћа се фишама. У суштини, све што је речено о фишама је неспорно, само се кориснијим чини посматрати фишу не као рукописну белешку већ као рачунарски word dokument.

Почетницима у научноистраживачком раду дају се корисна упутства за критичко читање секундарне литературе, а потом објашњавају цитат, парафраза и резиме као три основна начина исписивања грађе. Указује се, такође, на норме које треба поштовати у примени наведених поступака као и при уношењу прикупљене грађе у рад.

У посебном одељку објашњена је специфичност методолошких бележака, која долази отуд што се оне тичу исписивања „сопствених идеја и критичких напомена које се односе на туђе ставове” (78), чиме је условљена и немогућност давања општеважећих препорука за њихово састављање.

Након што је грађа прикупљена, критички процењена, селектирана, сређена и обезбеђена од губљења или уништавања, приступа се *писању рада* и тој етапи посвећено је четврто поглавље приручника.

Најпре су издвојене фазе у настанку писаног рада (састављање плана рада, писање прве верзије рада, читање и исправљање прве верзије, уношење исправки, писање коначне верзије, процењивање коначног текста), да би се, у наставку, ауторка позабавила сваком од њих. У једном делу текста детаљније је обрађено питање обележавања делова унутар неког рада и указано на правила која приликом об-

ележавања тј. структурирања рада на мање целине треба поштовати (бројеви, различите величине слова за наслове и поднаслове..) Приказани су различити начини графичке дефиниције појединих поглавља рада.

За писање прве као и свих других верзија рада ауторка, наравно, препоручује употребу рачунара „због великих могућности исправки и означавања евентуалних празнина (ненаписаног, спорног) у писању”. (90)

У посебном поглављу описане су врсте академских радова – семинарски, завршни дипломски рад, докторска дисертација (теза), и научних радова, у које су уврштени научна монографија, монографска студија, приказ или прегледни чланак, приређивање грађе и рецензија. Ауторка се, такође, бавила и елементима научних радова као што су сажетак, апстракт и резиме, кључне речи и регистар (индекс, попис, казало), што је несумњива вредност овог приручника.⁹

Поглавље о писању рада завршава се одељком о усменом излагању/презентацији као посебном виду научне комуникације у којој се, у различитим приликама и на различитим нивоима, усмено излажу ставови, мишљења, идеје или резултати истраживања. Усмено излагање кандидата је, такође, обавезни део одбране дипломског, мастерског (некада магистарског) и докторског рада, па је и у том смислу ово користан део приручника, јер нуди и неколико практичних савета за припремање усменог излагања. Указује се и на могућност обогаћивања излагања презентацијом у рачунарском програму PowerPoint, који „нуди више могућности јер представља спој слике, усменог и писаног”. (121)

У оквиру поглавља о документарној подлози писаног рада Марија Клеут обрадила је коначну библиографију, цитирање (с посебним освртом на начин употребе скраћеница) и фусноте.

Стил академских и научних радова је тема којом су се у приручницима овог типа аутори углавном опширно бавили, па Клеутова одустаје од чињења истог. Своје читаоце она упућује на три приручника која нуде потребне информације – најпре на Шамићев, а потом (уз одређене критичке примедбе) на приручнике аутора Ли Кубе и Џона Кокинга¹⁰ и Момчила Сакана¹¹ (који се, по овом питању, у великој мери држи, опет, Шамића). Сама ауторка у закључку издваја две

⁹ До сада су сазнања о начину на који се поменути елементи састављају млади научници стицали, углавном, на основу личних обавештења, из разговора са искуснијим колегама.

¹⁰ Ли Куба, Џон Кокинг, *Методологија израде научног текста: како се пише у друштвеним наукама*, (превод с енглеског Мирјана Куљак), Подгорица: ЦИД и Бања Лука: Романов, 2004.

¹¹ Момчило Сакан, *Израда стручних и научних радова*, Нови Сад: Прометеј, 20052.

главне препоруке у вези са стилем: да „треба да буде примерен теми, врсти рада, области о којој пише и науци којој припада” и да се научни радови пишу научним функционалним стилем. (139)

У поглављу о лекторским и коректорским пословима указује се на разлику у раду лектора и коректора на тексту/рукопису, али и на промене које је савремена компјутерска технологија донела овим занимањима, док завршно поглавље приручника представља сасвим кратак осврт на техничку обраду рукописа, јер је „постало пракса да се рукописи који не одговарају прописаним техничким стандардима једноставно не прихватају за публикување, ни не узимају у разматрање.” (151) Коначно, наводе се техничке карактеристике које треба да има рукопис припремљен за штампу (формат хартије А4, тип слова Times New Roman, највише 30 редака на једној страници и 60 словних знакова, велики проред /double/и велика лева маргина /око 4 cm/).

Приручник се затвара избором из литературе, регистром важнијих појмова и ауторском напоменом („Реч на крају”).

Прилагођавајући позната и у стручној литератури већ описана знања из области технике научног рада савременим условима, Марија Клеут наступа одмерено, тактично, уз уважавање принципа индивидуализације сваке, па и научноистраживачке активности. Њен циљ није строга прескрипција, већ указивање (саветом, препоруком, сугестијом..) на постојеће конвенције и уобичајене начине истраживања и писања у науци о књижевности. Јасан, комуникативан и заиста „без празног хода”, како стоји у рецензији, уз велики број илустративних, прегледно датих примера и низ практичних искуствених савета, приручних Марије Клеут лако проналази свој пут до корисника којима је намењен. Тиме, након неколико деценија приоритетног коришћења књиге Мидхата Шамића у овој области, он заузима *своје* место, и то као успешно ажурирана Шамићева верзија из пера/компјутера другог аутора.

Снежана Божић

УПУТСТВО АУТОРИМА

1. *Philologia Mediana* објављује оригиналне и непубликоване радове из науке о књижевности и језику, као и прилоге из сродних научних области које на истраживачки начин тумаче књижевност.

2. Текстови се штампају на српском језику, ћириличним или латиничним писмом. У изузетним случајевима радови могу бити публиковани и на другим језицима, првенствено на светским (руски, француски, енглески, немачки), као и на свим јужнословенским и словенским језицима.

3. Потребно је да рукопис буде усаглашен са важећим правописом, те да поштује следећа техничка правила:

а) Наслови књижевних дела обележавају се *курзивом*.

б) Страни називи се транскрибују, али се при првом навођењу (у загради) преносе на оригиналном језику и писму.

в) Цитати на страном језику могу се наводити изворно или у преводу, а најбоље је упоредо донети и изворни и преведени текст.

4. Припремљени рукопис мора да садржи следеће елементе: име и презиме аутора са пуним, званичним називом установе у којој је запослен и контакт-подацима (е-адреса), наслов рада, сажетак (апстракт) рада, кључне речи, текст рада, списак коришћене литературе (листу референци) и резиме рада на страном језику.

а) Сажетак/апстракт (на српском језику) и резиме (на страном језику) представљају кратак приказ чланка који указује на његову садржину и научну релевантност. Сажетак/апстракт садржи термине који се често користе за индексирање и претрагу чланака. Дужина сажетка/апстракта не би требало да премаши 10 редака текста, а дужина резимеа 20 редака текста.

б) Кључне речи су термини или синтагме које описују садржај чланка за потребе индексирања и претраживања. Потребно их је одређивати ослањајући се на неки међународни извор (попис, речник или тезаурус), који је најшире прихваћен у одређеној научној области. Потребно је навести највише до 10 кључних речи.

в) Списак литературе обухвата библиографске изворе (чланке, монографије и сл.) и наводи се у посебном одељку на крају чланка. Референце се наводе алфаветским редоследом и на оригиналном језику и писму.

Посебна издања (монографије, књиге и сл.). Примери:

Недић 1975: **Недић, Љубомир**. Љ. П. Ненадовић. In: Студије и критике. Приредио: Иво Тартаља. Српска књижевна критика. Књ. 7. – Нови Сад-Београд. с. 242-269.

Деретић 1980: **Деретић, Јован**. Поетика српске књижевности. – Београд: Филип Вишњић. – 420 с.

Бахтин 1989: **Бахтин, Михаил**. О роману. Превео: Александар Бадњаревић – Београд. – 476 с.

Радови објављени у периодичним публикацијама (часописи, зборници и сл.). Примери:

Томандл 1963: **Томандл, Миховил**. Неколико података за биографију Васе Живковића. In: Зборник Матице српске за књижевност и језик. Књ. XI. – Нови Сад. – с. 214-218.

Леовац 1971: **Леовац, Славко**. Портрети из старије српске књижевности (Ј.И.). In: Савременик. – број 12. – Београд. – с. 457-461.

5. Напомене (фусноте) наводе се иа дну стране у којој се налази коментарисани део текста. Могу садржати допунска објашњења, назнаке о коришћеним изворима (на пример, о научној грађи, приручницима и сл.).

Подаци о цитираном делу наводе се оригиналним писмом и језиком дела. Препоручујемо два начина навођења библиографских података у фуснотама. Библиографски подаци дела које се по први пут наводи у тексту дају се у потпуности следећим редом.

а) За навођење посебних издања (монографије, књиге): име и презиме аутора, наслов дела (*курзив*), издавач, место и година издања, број цитиране странице. Пример: Јован Деретић, *Српски роман 1800-1950*, Нолит, Београд, 1980, стр. 57-73.

б) При навођењу чланака штампаних у периодичним публикацијама (часописи, тематски зборници, зборници радова са научних скупова), иза имена и презимена аутора, наслова чланка (који се означава знацима навода „ „), следи број (годиште) периодичне публикације у којем је дело објављено, место издања и број стране. Пример: Миливој Ненин, „Преписка између Павла Стефановића и Младена Лесковца”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига LVII, свеска 2, Нови Сад, 2009, стр. 425-434.

За следећа навођења, користе се уобичајене српске или латинске скраћенице, курзивом (*Исто, Ibid, Нав. дело, Op.cit.*).

б. Рукописе је потребно доставити у електронској и штампаној верзији у фонту Times New Roman програмског пакета Word Of-

fiсе 98 или новијег. Рукопис би требало да има само две висине слова: за основни текст рада 12 тачака, те две градације нижу висину слова за сажетак/апстракт, фусноте, списак литературе, резиме (10 тачака). Обим рукописа (огледи и расправе, прилози и грађа) ограничен је на 36000 словних знакова, а обим осталих прилога (прикази, осврти, коментари, полемике) на 14000 словних знакова.

Радове слати на адресу:

Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Департман за српску и компаративну књижевност

Ђирила и Методија 2

18000 Ниш

Електронским путем на адресу iarsic@filfak.ni.ac.rs.

Уредништво